

Ingichka Bargli Sano (*Cassia Angustifolia L.*) O'simligining Ananaviy Va Zamonaviy Tibbiyotdagi O'rni

O'ralov S. M.¹, Qaysarov V. T.²

Annotatsiya: Maqolada Sano shifobaxsh o'simligining insoniyat uchun foydali xususiyatlari, undan xalq tabobatida keng foydalanilishi to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Makkai sano, Aleksandr bargi, padagra, bod, oq dog'lar, Cassia.

KIRISH Bugungi kunda O'zbekistonda 112 turdagi dorivor o'simliklardan tibbiyotda foydalanishga ruxsat berilgan. Ularning 80% ini tabiiy holda o'suvchi giyohlar tashkil qilsada, so'nggi yillarda katta maydonlarda madaniy plantasiyalari tashkil etilmoqda. Butunjahon Sog'liqni saqlash tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, zamonaviy tibbiyotda qo'llanilayotgan dori-darmonlarning 60% dorivor o'simliklar xomashyolari asosida tayyorlanadi va ishlab chiqarishga joriy etiladi. O'zbekistonda dorivor o'simliklarning 700 dan ortiq turi mavjud. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning 2022-yil 20-maydagi "Dorivor o'simliklarni madaniy holda yetishtirish va qayta ishlash hamda davolashda ulardan keng foydalanishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ 251-son qarorida yetishtirishga tavsiya etilgan o'simliklardan biri Fabaceae oilasiga mansub bo'lgan Sano o'simligidir [1]. Sano (*Cassia*) (makkai sano, senna) – dukkaddoshlar oilasiga mansub ko'p yillik o't, buta yoki kichik daraxtlar turkumi. Poyasi shoxlangan, pastki qismidagi shoxlari yerga tegib o'sadi. Bargi murakkab, juft patsimon, 5-10 juft ingichka bargchali: guli oq yoki sarg'ish, to'pguli shingilsimon. Changchisi 10 ta, shundan 3 tasi ko'pincha reduksiyalangan. Asosan, tropik va subtropiklarda (ayniqsa, Amerikada) o'sadigan 500-600 turi bor. To'mtoq bargli, ingichka bargli va o'tkir bargli sano dorivor hisoblanadi Sano bargi va mevasi xalq tabobatida juda keng qo'llaniladigan shifobaxsh darmondoridir. Shu bois uni bilmaydigan odamning o'zi bo'lmasa kerak. Bu o'simlik xalq orasida «Sano bargi», «Iskandariya bargi», «Makkai sano», «Uzunbarg» kabi nomlar bilan atalib, odatda, barg va mevalari dorivor sifatida ishlatiladi. [2].

Tibbiyotda aniqlanishicha, sanoning kimyoviy tarkibi juda boy. Sano o'simligi bargida 6,17 foiz, mevasida 2,70 foizgacha antratsen unumlarining yig'indisi (sennozid A, sennozid V, sennozid S, sennozid E, rein, aloy-emodin, glyuko-aloy-emodin, glyukorein va boshqalar) saqlanadi.

Sano barglari tarkibida antratsen unumlaridan tashqari, flavonoidlar (izoramnetin, kempferol va ularning glikozidlari) hamda salitsilat va boshqa organik kislotalar, smolalar hamda juda oz miqdorda alkaloidlar bor.

Sano barglari surgu dori tayyorlovchi xom-ashyo sifatida qo'llaniladi. Barglar tarkibidagi ovqatni hazm qiluvchi moddalar oshqozon shilliq pardasi retseptorlarini qo'zg'atish xususiyatiga ega. Bunda ular bezlarning shira chiqarishini aktivlashtirmaydi, ammo harakatlantiruvchi faoliyatni kuchaytiradi. Bularning barchasi, ayniqsa, yo'g'on ichakda aks etadi.

Sano bargi uzoq muddat terapevtik dozalarda iste'mol qilinadi. Bunda uning organizmga ta'siri yengil va og'riqsiz bo'ladi. Antraglikozidlar sust surgu ta'siriga ega, shuning uchun uning damlamasi kechasi yotishdan oldin ichiladi.

Tabiat bizni o'simliklarni terapevtik ta'sir bilan ta'minlaydi, ular ko'p hollarda giyohvand moddalarga qaraganda afzalroq bo'lib, ularni o'ta ekstremal, invaziv va sun'iy davolash usullari deb bilishadi.

Senna bargi - bu o'simlik O'rta asrlarda boshlangan o'simlik, ular allaqachon uning xususiyatlarini laksatif sifatida bilishgan vaqt.

¹ Toshkent davlat agrar universiteti, magistri

² Toshkent davlat agrar universiteti, dosenti b.f.n.

So'nggi yillarda bu o'simlik tobora ommalashib bormoqda, nafaqat kundalik konstipatsiya kabi ichak muammolarini davolash uchun foydalaniladi, balki uni ingichka ichak va ovqat hazm qilish va emizikli onalarda suz bezlari faoliyatini yaxshilash va oshirish xususiyatlarga ham qo'shishgan.

Tabiiy laksatif sifatida u ancha samarali ekanligi ko'rsatilgan bo'lsa-da, senna o'simlikgi qo'llash holatlari chegaralangan, chunki ma'lum normalarda u tanaga foyda bersa miqdorini oshirib yuborish bilan birga inson organizmiga zarar yetkazishi mumkin.

Ingichka bargli sano (*Cassia angustifolia* L.) - Misr, Sudan, Somali, Pokiston va Hindistonda yetishtiriladigan dorivor o'simlik. bu, avvalambor, kuchli laksatif ta'siri bilan mashhur. Bu o'simlik stimulyator laksatiflari toifasiga kiradi, chunki u to'g'ridan-to'g'ri ichak shilliq qavatiga ta'sir qiladi va yo'g'on ichakning peristaltik harakatlarini oshiradi.

Bundan tashqari, bu ba'zi odamlar tomonidan vaznni osonroq yo'qotish uchun ishlatishdan tashqari, hemoroid alomatlarini yaxshilash bilan bog'liq.

Foyda bo'lishiga qaramay, dorivor o'simliklarda va dorixonalarda retseptga ehtiyoj sezmasdan barglarda ham, tabletkalarda ham sotiladigan o'simlik ba'zi bir nojo'ya ta'sirlarni keltirib chiqarishi mumkin va bu tabiiy vosita bo'lsa-da, sog'liq uchun salbiy holatlarga olib kelishi mumkin.

Senna barglarining farmasevtik juda murakkab dori vositasi bolib, ammo ta'sir doirasi **sog'liq uchun yoqimsiz va zararli narsaga aylanishini oldini olish uchun ba'zi choralarni hisobga olish kerak.**

Xalq tabobatida o'simlik yig'malari asosida tayyorlangan fitochoy namunasini yanada mazali qilish uchun zanjabil, yalpiz yoki arpabodiyon kabi boshqa osimliklar bilan birga istemol qilish va ushbu o'simlikning preparatlarini yigmalar holatida topishingiz mumkin, chunki senna o'simliklari juda achchiqdir.

Fitochoylarni har 250 ml suv uchun 1 yoki 2 gramm senna bargi bilan tayyorlash mumkin.

Sennaning asosiy biologik aktik qismi sennozidlardir. **Ushbu o'simlikning farmakologik xususiyati kuchli qisqa muddatli laksatif sifatida namoyon bo'ladi va uning asosiy qabziyat va ichaklardagi perestaltik va mayatniksimon ishlatilishidir.** Senna bargi ta'siri samaraliroq bo'lishi uchun uni uxlashdan oldin ichish tavsiya etiladi, chunki ertasi kuni ertalab nafas olishni yengillashtiradi. Senna barglarining tavsiya etilgan sutkalik dozasi 0,5 gramdan 2 grammgacha.

Ingichka bargli sano osimligining farmakologik ta'siridan xalq tabobatida o'rta asrlardan ken qo'llanilgan ular siydik tutilishini ta'sirini yengillashtiradigan, najasni yo'q qilishni yengillashtiradigan, shuningdek, rektumdagi gemorroy kabi jarohatlarni davolashga imkon beradiganligi tufayli. Shu maqsadda, uni 2 yoshdan katta odamlar iste'mol qilishi mumkin, garchi 2 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalar mineral moy va laktuloza kabi boshqa muolajalarni olishlari tavsiya etiladi.

Ushbu o'simlik diuretikdir, bu tanani tozalashga yordam beradi va suyuqlikni ushlab turishni kamaytiradi. Bundan tashqari, bu siydik chiqarish tizimini osonlashtiradigan siydik tizimining mushaklari yaxshilanishi bilan bog'liq.

Senna kolonoskopiyadan oldin ichakni tayyorlash uchun, kastor yog'i va bisakodil kabi samarali davolash usuli hisoblanadi. Shu bilan birga, tadqiqotlar, senna barglari bu maqsad uchun eng samarali tarkibiy qism bir nechta dori vositalari polietilen glikol yoki natriy fosfat kabi boshqa moddalar ichaklarni tozalashda samarali ekanligi adabiyotlar asosida aniqlangan.

Ushbu o'simlikning suiste'mol qilinishi laksatiflarga qaramlik holatini keltirib chiqarishi mumkin. Bu ichakning avtonom ishlamasligiga, "dangasa" bo'lishiga yordam beradi.

Ushbu o'simlikning aksariyat yon ta'sirlari haddan tashqari dozaga bog'liq bo'lib, vaqt o'tishi bilan uning iste'moli juda ko'p cho'zilib ketadi. Kundalik 3 gramm senna bargidan ko'proq iste'mol qilish zaharli bo'lishi mumkin.

Laksatif ta'siridan kelib chiqqan holda, bu o'simlikka olib kelishi mumkin bo'lgan asosiy simptomlar K vitaminining pasayishi, qon ketishi, kaliy yetishmovchiligi, gemoglobinning pasayishi bilan bir qatorda qusish, diareya, bo'shshagan axlat, intensive kolik kabi oshqozon-ichak traktidir., gipokalsemiya, gipokaliyemiya, ichakdagi malabsorbsiya, suvsizlanish, hayz ko'rish oqimining ko'payishi, jigra shikastlanishi va eng og'ir holatlarda koma.

Tibbiyotda shuni ko'rish mumkinki insonlarda ovqat buzilishi muammolarga duch kelishadi va ich qotishidan aziyat chekishadi. ko'plab kasalliklarga yoki jarohatlarga qarshi tura oladigan butunlay tabiiy dorivor o'simliklar mavjud. Ular orasida bugun kunda **Cassia agustifolia**. Bu tabiiy laksatif va diuretik xususiyatlari bilan mashhur bo'lgan kelib chiqishi arab davlatlari bo'lib vaqti-vaqti bilan ich qotish og'rig'iga yordam berish va uni butunlay yo'q qilish mumkin.

Sano bargini qo'llash bo'yicha yo'riqnoma Buyuk tabib Abu Ali ibn Sinoning asarlarida semizlik tomirlarni qisib, ruhning so'nishiga olib keladi, deyiladi. Buning davosi sifatida esa ovqatni kam iste'mol qilib, jismoniy harakatni ko'paytirish, hammomga tez-tez tushib turish va organizmni yog' hamda toksinlardan tozalovchi makkai sano damlamasidan ichib turish tavsiya qilinadi.

Abu Bakr ar-Roziyning fikricha, qorinning chiqib ketishiga nafsning yomonligi sabab bo'ladi, ya'ni noto'g'ri ov-qatlanish va tanballik tufayli ortiqcha vazn muammosi tug'iladi, qorinning me'yordan ortiq chiqib ketishi tufayli qorin bo'shlig'i, ko'krak qafasi va yurak atrofini yog' qatlamlari egallaydi, tomirlar qisilib, ularda qon, havo aylanishi buziladi hamda qon tomirlarining faoliyati qiyinlashadi. Oqibatda kishi ruhiga ham zarar yetadi.

Biroq bunday vaqtda qorin qo'yib yuborgan kishining tushkunlikka tushib, ruhan ezilishi yaramaydi. Aksincha, u qorinni yo'q qilib, gavdani chiroyli bichimga solib olishga kirishishi lozim. Buning uchun quyidagilarga amal qilishi shart:

Suyuq ovqat, ayniqsa, xamirli suyuq ovqatni kam iste'mol qilish.

Issiq, yumshoq va oq nonni vaqtincha yemaslik. Uning o'rniga suvi qochgan non tavsiya etiladi.

Qovurilgan, yog'li ovqat, sut, qazi, kabob, sho'r taomlar va tuxumdan vaqtincha parhezda bo'lish.

Shirinliklar, qandolatchilik mahsulotlari, qahva, kakaodan voz kechish.

Spirтли ichimliklardan mutlaqo tiyilish.

Haftada 1-2 marta hammomda uzoq terlash.

Jismoniy ish yoki muntazam badantarbiya bilan shug'ullanish.

Har kuni 40 daqiqa yugurish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning 2022 yil 20 maydagi PF-139 sonli “Dorivor o‘simliklar xomashyo bazasidan samarali foydalanish, qayta ishlashni qo‘llab-quvvatlash orqali qo‘shimcha qiymat zanjirini yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida” to‘g‘risidagi farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning 2022 yil 20 maydagi PQ-251 sonli “Dorivor o‘simliklarni madaniy holda yetishtirish va qayta ishlash hamda davolashda ulardan keng foydalanishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” to‘g‘risidagi qarori.
3. Axmedov O‘., Ergashev A., Ablazov A., Yulchieva M. Dorivor o‘simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiyasi. Toshkent -2009. 34-35b.
4. Abu Rayxon Beruniy. “Kitob as-saydana fitt-tibb” //Farmakognoziya, Tashkent: Fan, 1974.-Bet. 692-693.
5. Abdulaziz Saidnuriddin o‘g‘li “O‘zbek xalq tabobati” Qaqnus media 2017
6. Murdaxaev Yu.M. //O‘zbekistonda vatan topgan dorivor o‘simliklar. Toshkent. “Fan”. 1993. 39 b.
7. Nurmatov N. va boshqalar. Dala tajribalari uslubiyati. T.: 2007.
8. Tukli erva (Aerva lanata L.) o‘simligining urug‘ unuvchanligi va maysa biologiyasi Maxsus son [2] 2021 Agro Inform

Internet saytlari:

1. <https://telegra.ph/Makkai-sano-04-03-3>
2. <https://www.jardineriaon.com/uz/kassiya-angustifolia.html>

